

SZEMLE

MAI MŰVÉSZETÜNK IRODALMA

A JELENKOR ÉLETÉT a maga teljességében tárgyilagosan megítélni voltaképpen nem is lehet. Az ember annyira beleágyazódik a mába, hogy, még ha bizonyos mértékig föléje is tud kerekedni, az eseményeket és jelenségeket nem képes kellő távlatban szemlélni. A nehézségek a szellemiek terén csak fokozódnak. Az élet ugyanis állandóan változik, fejlődik és éppen a fejlődés menete, iránya és lendülete a jelenben annyiféle lehetőséget rejt magában, hogy belőle csak többé-kevésbé valószínű következtetéseket lehet levonni. Ha tehát a modern magyar művészetről beszélünk, még legóvatosabb véleményünkben is ott lappanghat az egyéni meglátás esetlegessége, bizonytalansága. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a mai művészet valójának és a vele foglalkozó kutatásnak is csupán pillanatnyi helyzetképe rögzíthető le, melynek értéke bizonyos szűkebb keretekben már csak viszonylagos lehet.

Korunk művészete mindamellett feltüntet olyan jegyeket, melyek az előző század törekvéseitől határozottan eltérnek. Az irányváltoztatás kétségtelenül megtörtént. Erről a műalkotások egész sora kézzelfogható bizonyítékkal szolgálhat. Kérdés már most az, hogy a századforduló szörnyű kavargásából kibontakozó új művészi hitvallás lényege miben és hogyan nyilatkozik meg. A stílusakarat megváltozása a század elejétől kezdve mind világosabban jelentkezik és ma már elég nagy a termés ahhoz, hogy a felvetett kérdésre, ha nem is kimerítő, de a valószínűságot legalább is megközelítő választ adhassunk.

A műalkotás valaminő valóságos vagy szellemi tartalomnak művészi formábaöntése. Benne e két alapvető tényező nemcsak külön-külön szerepel, hanem egyszersmind magasabb egységbe olvad össze. A modern művészeti törekvések számtalan összetevőjéből mi is csak a tartalom és forma kettős szempontját ragadjuk ki. Tartalmi felfrissülést a *közösségi eszme térhódítása* hozott, formában pedig az *új klasszicizmus* diadalmaskodott. Vácoljuk fel röviden, mit jelent e két lényegbevágó alkotóelem megváltozása korunk művészetében.

A XIX. század az egyéniség korlátait minden vonalon megdönteni igyekezett. Az individualisztikus szellemnek túlhajtása a művészetben is mélyreható következményekkel járt. A művész hovatovább mind függetlenebbnek érezte magát a társadalomtól és a valóságtól. A művészi termelés régi keretei elhomályosulnak. Az alkotó, megrendelő és társadalom, valamint az egyes művészeti ágak között kialakult ősi összefüggések bomladoznak. Maga a műalkotás is lassankint személyes ügy lett, mely lerázott magáról minden „elavult” előítéletet s a valóságtól mindinkább a képzelet önkényes birodalma felé sodródott. A század végén a művészet elvont, levegőbe épített elméletek szeszélyes kísérletezésévé fajult. Szervetlen voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a vezetést az építészet helyett a festészet ragadta magához. Márpedig az építészet az a művészeti ág, mely minden időben a képzőművészet szüárd tengelyének bizonyult. A fejlődésnek ilyen beállításával távolról sem akarjuk az 1800-as évek nagyszerű művészi értékeit kétségbe vonni.

De rá kellett mutatni a féktelen függetlenség veszélyeire, melyeknek örvénylése végül is zsákutcába sodorta és válságba vitte a művészetet. A századforduló összevisszasága és vergődése világosan mutatja a magát mindentől függetleníteni akaró művészi elvek teljes csődjét. Ezzel szemben századunk elejétől kezdve mind erőteljesebben bontakozik ki az új közösségi gondolat. A szociális, nemzeti és népi szempontok a művészetre is kihatottak. Tudatossá vált a felismerés, hogy az emberi alkotás értéke nem, hogy nem csökken, hanem kifejezetten emelkedik, ha az az egyén lelkivilágán kívül szélesebb rétegekhez is kapcsolódik. A művész és a társadalom ismét érintkezési felületet keres egymással. Ez a keresés céltudatos akarássá szilárdul, midőn a társadalom hatalmi szervezete: az állam az élet egyéb megnyilvánulásai mellett a művészet kérdésébe is belenyúl. Az érdeklődés előterébe kerülnek a társadalmi és nemzeti, egyszóval közösségi problémák. A műalkotás ezáltal új tartalommal telítődik. Ez az új tartalom elsősorban az alkalmazott művészetekben (festészet, szobrászat, díszítőművészet) ölt testet. Kivirágzik az új népiesség, mely nemcsak a tárgyválasztás külsőségeit jelenti, hanem egyszersmind szellemi magatartást, új értékelést. A tartalomnak ez az elmélyülése maga után vonja a valóság fokozottabb tiszteletét. Mai művészetünk gyökerei hosszú időn át pihent tápláló talajba kapaszkodnak, melyből friss erővel szívhatják tele magukat.

A szerves fejlődés záloga az egyre határozottabban kibontakozó építészet. Ismertető jegyei: az áttekinthető, célszerű szerkezet, nagyvonalú egyszerűség, monumentális hatásra való törekvés. Ezzel már tulajdonképpen a forma kérdéseire érkezünk. Az új klasszicizmus nem annyira az antikhoz való visszatérés, mint inkább a kollektív gondolatból folyó, következetes esztétikai eredmény. Hatalmas igényeket nem lehet kicsinyesen kielégíteni. Másrészt a tömeg figyelmét legbiztosabban nagyvonalú, érthető, világosan tagolt formák köthetik le. A monumentális, szerkezetet hangsúlyozó forma lehetővé tette a nemrég még szét húzó művészeti ágak erőteljes összefogását. Az építészet szilárd keretei magukhoz ölelik a szobrászatot, festészetet és iparművészetet. Az architektonikus szobrászat, a falfestészet és díszítőművészet érvényesülésére tág tér nyílik. Az alkalmazott művészet új virágzásának mindnyájan tanúi lehetünk. Érdekes és jellemző formai jegye korunk művészetének a szerkezet erőteljes hangsúlyozása. A vonalak és tömegek ritmusa nemcsak zenében, hanem a képzőművészetben is lényeges szerepet játszik. E jelenség szerves következménye a lírai elemek háttérbe szorítása és a drámai mozzanatok érvényesülése. A ritmus eleven lüktetése a dekoratív elgondolásoknak kedvez. A drámaiság pedig elsősorban a monumentális megoldásokra való szívós törekvésekben nyilvánul meg.

A MAI MŰVÉSZET erőinek ez a vázlatos felrajzolása távolról sem tart teljességre igényt, csupán a fejlődés irányát kívánja jelezni. Most pedig lássuk, hogyan tartja számon e törekvéseket az a kutatás, mely modern hazai művészetünk életét vizsgálja.

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy művészetünk elkerülte a századforduló kavargásának sötét örvényeit. A magyar ízlés túlzásoktól idegenkedő, egészséges érzéke által biztosította az új törekvések zökkenésmentes kialakulását. Ezt a tényt úgyszólván minden újabb művészetünket méltató munka megerősíti. *Kállai Ernő* könyve talán az egyetlen (*Új magyar pikúra*. 1900–1925. Budapest, 1925), melyből más, a nyugateurópaihoz hasonló képet kap az olvasó. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a könyv akkor íródott, mikor a művészeti forrongás hullámai még nem csillapodtak le. Kállai különben is éppen azokat a

festőket emeli ki, akik a nyugati absztrakció szellemében alkottak s akiknek jórésze a hazai talajtól elszakadva, külföldön dolgozott. Századunk első negyede magyar festészetének korántsem rajzolja meg teljes képét, hanem csakis a nyugati túlzásokkal párhuzamos jelenségeket figyeli. Gondolatokban rendkívül gazdag könyve még így is meggyőz minket arról, hogy a magyar művészet e »korszerű« kilengése a nyugat-európai viszonyoknál sokkal szerényebb méretű volt s mennyiségben is az egykorú magyar termelésnek csak egy részét teszi. Másrészt az is kiderül, hogy tehetséges művészeink az indulás idejének tapogatózásai után legtöbbszörre magukra találtak és az első esetleges kisiklások nem akadályozták meg egészséges fejlődésüket. Sőt éppen ezek eredményeit felhasználva építették ki művészi programjukat.

Kállai európai szempontjai érvényesülnek *Genthon István* egy évtizeddel fiatalabb könyvében. (*Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*. Budapest, 1935). De már a cím is mutatja, hogy az anyag szélesebb megalapozásával van dolgunk. A könyv a múlt század elejéről indul ki s nyomon kíséri a magyar festészet fokozatos kibontakozását. A történeti háttér erőteljes érzékeltetése az egész fejlődésnek távlatot ad. Ezáltal a kitűnő esztétikai megfigyelések és tisztán művészi jellemzések plasztikusan hatnak. Genthon már nem elégszik meg a puszta stíluselemzéssel, hanem felkutatja a művészet társadalmi összefüggéseit is. Meglátja a művészi élet és termelés szociális problémáit. Rámutat a tárlatok, a művészi szervezés és képzés fontos alakító szerepére. Ebből az eleven szellemi háttérből fejleszt ki az új magyar festőművészet történetét. Természetes, hogy ilyen módon Kállainál sokkal egységesebb és teljesebb képet varázsol az olvasó elé. A mai művészetnek csak az utolsó fejezetet szenteli. A törekvések világos előadása magától értetődően folyik az előző fejtegetésekben vázolt történeti fejlődésből. Rendkívül érdekesen világítja meg, mennyire megőrizte a magyar festészet a túlzásokkal szemben tartózkodó, mérsékelt alapjellegét. A legújabb stílusakarathoz ő is az új klasszicizmust látja kikristályosodni. Genthon a magyar viszonyok állandó szemelőtt tartása mellett mindig tekintettel van a művészet általános európai helyzetére, első sorban a francia festészetre. Ez természetes, hiszen a múlt századtól kezdve az első világháborúig kétségtelenül Franciaország halad az európai művészet élén. Genthon értékmérője valóban Párizs. Ez az oka annak, hogy bizonyos jelenségekkel szemben idegenül áll. Nem veszi kellően tekintetbe a magyar művészet talajából mind bőségesebben felbukkanó új erőket, melyek az európaiság mellett a magyarság sajátos értékeit is ki akarják alakítani. Ez az a hiány, ami néhány évvel ezelőtt kevésbé tűnt fel, ma már azonban határozottan észrevevődik.

Vitéz Nagy Zoltán könyve éppen e legfrissebb szempont jegyében indul meg. (*Új magyar művészet*. Budapest, 1941). Bevezetőjében maga jelöli meg célját, midőn így ír: »Fő szempontunk az, hogy művészetünk miként viszonylik nemzeti életünk alakulásához és faji létünk lényegéhez.« Természetes, hogy e vezető gondolat révén sok olyan művész kerül előtérbe, akit Genthon szóba sem hozott. Viszont nem egy érdemes festő alakja veszít fényéből. Vagyis az átértékelés új hierarchiát teremt. A népi eszme művészi megnyilatkozásának hangsúlyozása önmagában helyes. Nagy Zoltán sokat támadott könyvének alapvető hibáját nem is annyira a népi elv egyoldalú hangoztatásában látjuk, hanem abban, hogy az új szemponttal nem tud mit kezdeni. Képtelen a maga nemzeti és népi szemléletét a művészi alkotásokkal, a művészekkel és törekvéseikkel összeegyeztetni. Hogy az európai összetevőket megítélésében nagyrészt figyelmen kívül hagyja, még megbocsátható. A baj abban rejlik,

hogy kitűzött célját a saját maga által kijelölt vonalon sem tudja elérni és ezáltal újabb művészi életünkről nem nyújt tiszta képet.

Egészen külön szint képvisel a modern művészetünkről szóló irodalomban *Vásárhelyi Z. Emil* könyve (*Erdélyi művészek*, Kolozsvár, 1937). A kisebbségi sors a művészetben is sajátos helyzetet teremtett. A lehetőségek megcsökkenése, a művészet megszervezésének hiánya, az állandó szellemi nyomás különleges típust fejlesztett ki, melyet Vásárhelyi találóan nevez remetemművészeknek. A könyv tíz művészt ismertet. Magányos tehetségek sokszor hősi küzdelme árad felénk a lapokról. S éppen ez a küzdelem az, amely a részvétlenségen, társadalmi tehetetlenségen, szomorú elhagyatottságon és válságokon túl felemelően hat. A könyv személyes élményeken alapul. A szociális, bölcséleti, esztétikai, technikai és általános emberi gondolatokkal teli előadásnak éppen ez a személyes élményszerűség adja meg zamatát és hitelét. Vásárhelyi ezáltal éreztetni tudja az erdélyi magyar kisebbségi művészet szövevényes és szaggatott alapszövetét. Ráeszméltet arra, hogy a megváltozott életkörülmények a művészetet is átforgalmazzák.

Az új művészet egységes jellegét meghatározott területen: az egyházművészetben vizsgálja *Jajczay János* (*Mai magyar egyházművészet*, Budapest, 1938). Nem meglepő, hogy napjainkban az egyházművészet új virágzásnak indul. Hiszen a templom az az épület, mely ősi idők óta fogva a képzőművészet minden ágának legtermékenyebb éltetője és ösztönzője. Ma, mikor a szobrászat, festészet és díszítőművészet ismét szervesen összeforr az építészettel, az egyházművészet előtt nagy lehetőségek nyílnak. Jajczay szép kiállítású könyvének gerincét a választékos ízléssel összeállított képek alkotják. Bennük tükröződik nemrég feléledt hazai egyházművészetünk gazdag termése.

Az alkalmazott művészet azonban világi vonatkozásokban is teret hódít. Erről tesz tanúságot a *Györgyi Dénes* szerkesztésében megjelent *Új magyar építőművészet* (Budapest, 1935–38). Bár építészetünk eredményei nem érik el a szobrászat és festészet színvonalát, mégis biztató fejlődéssel kecsegtetnek. Az új, klasszicisztikus stílus nálunk is meggyökerezett. Györgyi könyvének szép fényképei és műszaki felvételei mai építészetünk adattárának lerögzítését kezdték meg. Sajnos, építészetünk szélesebbkörű vizsgálata és ismertetése még ma is hiányzik. Az összefoglaló munka hiányát szakfolyóirataink (*Tér és Forma*, *Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye*, *Építészet*) sem tudják pótolni. Pedig építészetünk nemcsak egyes elszigetelt feladatokat tud megoldani az új művészi elveknek megfelelően, hanem téralakításra, sőt városrendezésre is sikerrel vállalkozik. Legszebb példa erre Székesfehérvár új képeinek kialakítása. A feladat szerencsés megoldását annál inkább kell értékelnünk, mert a modern szellemben vezetett rendezés nemcsak a mai gyakorlati és esztétikai követelményeknek felel meg, hanem a régi barokk műemlékek értékét is hangsúlyozottan kiemeli. (V. ö. *Somogyi Antal: Székesfehérvár. Művészet és város*. Budapest, 1939).

Az új művészi élet változatos hullámvázát a könyveknél rugalmasabban követik a folyóiratok. Az 1925-ben megindult *Magyar Művészet* egyenesen célul tűzte ki a hazai művészi viszonyok minél alaposabb megvilágítását. A múlt eredményei mellett előkelő hely jutott a mai törekvéseknek is. A folyóirat hasábjain egész sor jelentős tanulmány látott napvilágot a jelenkori művészet kérdéseiről. A folyóirat az európai tájékozódású művészeket részesítette előnyben, éppen ezért az általa megrajzolt kép nem teljes. Egy folyóirattól azonban nem is lehet várni egységes összefoglalást, mert az nem feladata. Több, párhuzamosan futó folyóirat azonban szélesebb alapot tudott volna teremteni. Sajnos, akkor

is, akárcsak ma, csupán egyetlen komoly művészeti folyóirat működött. Az 1938-ban megszűnt Magyar Művészetet követte 1940-től a *Szép-művészet*. Vele kapcsolatban megint csak azt kell mondanunk, hogy egy folyóirat kevés a mai jelentékeny művészi termeléshez viszonyítva. A helyzetben bizonyos mértékig javít az a tény, hogy úgyszólván minden folyóirat érdeklődik a művészeti élet iránt. Közülük több kitűnő tanulmányokat is közöl (Magyar Szemle, Nouvelle Revue de Hongrie, Pásztortűz, stb.) Mindamellett e folyóiratoktól nem remélhetjük azt a rendszeres munkát, amit szakfolyóiratoktól joggal megkövetelhetünk.

A MŰVÉSZI ÉLETNEK akad még két olyan megnyilvánulása, mely-lyel éppen a kollektív gondolat jegyében foglalkoznunk kell. A művészet és társadalom mai egymásba fonódása különleges jelentőséget ad a kiállításoknak és a kritikának. Az alkotó és a közönség a tárlaton találkozik. Ez az alkalom adja meg a kettő között a legnagyobb érintkezési felületet. A tárlatok száma és színvonala Budapesten és a vidéki városokban egyaránt emelkedik. Különös jelentőséget kell tulajdonítanunk a *Nemzeti Kiállításnak*, mely Kassa és Ungvár után idén Kolozsvárt nyílt meg. A mai magyar művészetnek ez az évenként megismétlődő sereg-szemléje művészi és nemzeti szempontból egyaránt hasznos. Ha mindehhez hozzávesszük még a magyar művészek sűrű és sikeres külföldi szereplését is, úgy el kell ismernünk, hogy hazai művészi életünk minden nehézség ellenére képes a továbbfejlődésre és hivatásának betöltésére mind európai, mind magyar viszonylatban. A kiállítások értéke természetesen különböző. Ennek elbírálására a művészi kritika vállalkozik. A kritika az a híd, mely a művészetet és társadalmat egymással szorosan összekapcsolja. A mai magyar kritika ezt a magasztos feladatát még nem tudta betölteni. Napilapjaink és folyóirataink művészeti rovatái az ismertetésen és többé-kevésbé elfogadható bírálaton felül az ízlésnevelés színvonalára ritkán emelkednek. De talán remélhetjük, hogy művészi életünk eleven ereje a megfelelő kritikai szellemet is ki fogja tudni termelni.

A mai magyar művészet az új törekvések jegyében nagy utat tett már meg és elismerésreméltó eredményeket ért el. Az új népiesség és új klasszicizmus a maga művészi és társadalmi vonatkozásaiban kétségtelenül gyökeret vert nemcsak a zenében és irodalomban, hanem a képzőművészetekben is. Az új egység körvonalai, ha ma még talán halványan is, lassan kirajzolódnak előttünk. A legfrissebb fejlődéssel foglalkozó szakirodalom azonban még nem találta meg azokat a szempontokat, melyek modern művészetünk átfogó megítélésére és tárgyilagos értékelésére valóban alkalmasak. E téren is vannak eredmények, de ezek, mint láttuk, nem kielégítőek. Nehéz a jelenkor erdője fölé emelkedni. De e nehézséget művészeti irodalmunknak legalább a nagy összefüggések felismerésében le kell győznie, ha európai és magyar hivatását be akarja töltetni.

ENTZ GÉZA